

Tomáš Vilímek

NDR a polská krize 1980–1981 Reakce SED, obyvatelstva a představitelů východoněmecké opozice

Východoněmecké vedení patřilo bezesporu mezi rozhodné odpůrce polské Solidarity.¹ Gdaňské dohody z konce srpna 1980 interpretovala Jednotná socialistická strana Německa (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED) jako jednoznačnou porážku polského stranického vedení, v jejímž důsledku došlo podle zprávy východoněmeckého velvyslance ve Varšavě Güntera Siebera k vytvoření „kontrarevoluční základny“ v Polsku.² Stranický vůdce Erich Honecker na podzim 1980 opakovaně upozorňoval na nemalé problémy, které vývoj v Polsku působí východnímu Německu a ostatním zemím východního bloku. *Nejsme pro krveprolití. To je poslední možný prostředek. Ale i ten musí být použit, má-li být ochráněna moc dělníků a rolníků. To jsou naše zkušenosti z roku 1953, to ukazují události 1956 v Maďarsku a 1968 v Československu*, řekl E. Honecker končícímu polskému velvyslanci v NDR Stefanu Olszowskemu v listopadu 1980.³ Východoněmecké stranické vedení se zejména na přelomu listopadu a prosince 1980 přiklání k vojenské intervenci vybraných zemí Varšavské smlouvy (SSSR, NDR a ČSSR) do Polska, muselo však nakonec akceptovat rozhodnutí Moskvy, která očividně nechtěla riskovat zhoršení již tak dost nepříznivě se vyvíjející mezinárodní situace po tzv. internacionální pomoci afgánskému lidu. SED sice nepatřila mezi čtyři základní aktéry polské krize – Polská sjednocená dělnická strana (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR; PSDS), Solidarita, Sovětský svaz a Spojené státy – jak upozornil ve své studii historik Paweł Machcewicz⁴, nicméně svoji „satelitní“ funkci spočívající v politickém, propagandistickém a psychologickém nátlaku plnila velmi efektivně.

1 V roce 1995 vyšla práce dvojice autorů – Michaela Kubiny a Manfreda Wilkeho – v níž jsou přetištěny klíčové dokumenty, které se při řešení projektu o postoji SED k polským událostem v letech 1980–1981 našly v německých archivech. O tyto dokumenty se pak opírá většina nových prací o této tematice a autor studie je rovněž používá. Navíc jsou však zohledněny i některé dosud nepublikované materiály východoněmecké státní bezpečnosti (Ministerium für Staatsicherheit, MfS) a materiály z Národního archivu v Praze. Reakci východoněmeckého obyvatelstva a představitelů opozice pak autor rekonstruuje jednak s pomocí knih a textů řady německých autorů, jednak s využitím rozhovorů, které vznikly v letech 2006–2009 v rámci řešení projektu *Das andere Osteuropa* na brémské univerzitě.

2 KUBINA, Michael – WILKE, Manfred – GUTSCHE, Reinhardt (eds.): *Hart und Kompromisslos durchgreifen. Die SED contra Polen 1980/81*. Akademie Verlag, Berlin 1995, 420 s. zde s. 51.

3 Tamtéž, s. 111

4 MACHCEWICZ, Paweł: Die polnische Krise von 1980/81. In: GREINER, Bernd – MÜLLER, Christian Th. – WALTER, Dierk (eds.): *Krisen im Kalten Krieg. Studien zum Kalten Krieg*. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2009, s. 477–504, zde s. 477.

Byl to právě E. Honecker, který v osobním dopise Leonidu Brežněvovi z listopadu 1980 navrhl setkání vedoucích představitelů Varšavské smlouvy, k němuž nakonec došlo 5. prosince téhož roku v Moskvě. Opíraje se o závěry východoněmeckého ministra obrany Heinze Hoffmanna z konce listopadu 1980, že vedoucí soudruzi PSDS vyjádřili názor, že se již nelze dále vyhýbat konfrontaci s kontrarevolucí, a že očekávají pomoc zvenčí⁵, navrhl vypracovat kolektivní opatření, která by polským přátelům pomohla k překonání krize.⁶ Od podzimu 1980 přitom východoněmecké vedení typovalo vhodné kandidáty stranických a bezpečnostních orgánů, kteří by byli ochotni nekompromisně zasáhnout proti rozrůstajícímu se vlivu odborového hnutí Solidarita. Přestože vedení SED plně respektovalo rozhodnutí Brežněva upřednostnit politický nátlak před přímou vojenskou intervencí, a spolu s Moskvou se tak přiklánělo k alternativě vyhlášení výjimečného stavu polskými soudruhy, činilo současně opatření pro případ, že by došlo ke změně situace a intervence se ukázala jako jediná možná cesta záchrany socialismu v Polsku.⁷ To ostatně dokládá rozkaz č. 118/80 z 6. prosince 1980, který tvořil základ pro všechna opatření k vojensko-operativním přípravám účasti 9. pancéřové divize východoněmecké armády (Nationale Volksarmee, NVA) na případné intervenci vojsk SSSR, ČSSR a NDR do Polska. V platnosti zůstal až do 5. dubna 1982!⁸

Jestliže je v sázce všechno, není možné váhat s použitím mocenských orgánů. To je naše zkušenost i zkušenost Maďarska z roku 1956 a Československa 1968–1969, řekl E. Honecker během moskevského jednání v prosinci 1980. Současně však vyjádřil své přesvědčení, že PSDS má dostatek vlastních sil a bude schopna řešit potřebné úkoly, stejně jako polská armáda jistě splní svoji *vlasteneckou a internacionální povinnost*.⁹ Podobně jako bulharský vůdce Todor Živkov, podle kterého se nepřítel snaží, *aby se PLR stala inkubátorem idejí protisocialistického boje*¹⁰, se i Honecker obával, že další negativní vývoj situace v Polsku může vyvolat řetězovou reakci s osudnými důsledky. Další vývoj jen potvrdil jeho počáteční obavy, které byly posilovány i informacemi od operativní

5 KRAMER, Mark: Die Sowjetunion, der Warschauer Pakt und blockinterne Krisen während der Breznev-Ära. In: DIEDRICH, Torsten – HEINEMANN, Winfried – OSTERMANN, F. Christian: *Der Warschauer Pakt. Von der Gründung bis zum Zusammenbruch 1955 bis 1991*. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2009, s. 273–336, zde s. 306.

6 Dopis je publikován ve zmíněné knize dvojice autorů. Srv. KUBINA, Michael – WILKE, Manfred (eds.): *Hart und Kompromisslos durchgreifen. Die SED contra Polen 1980/81*, s. 122.

7 Manfred Wilke upozornil na skutečnost, že v souvislosti s intervencí byla objevena mapa s datem 13./14. 12. 1981, na které 9. pancéřová divize překračuje řeku Odru. Protokoll der 47. Sitzung, Podium: „Solidarnosc 1980/1981 und die Folgen in Polen, in den sozialistischen Nachbarländern, insbesondere in der DDR, sowie im Ost-West-Verhältnis“. In: *Materialien der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland“*, Band V/1. Nomos – Suhrkamp, Baden-Baden – Frankfurt am Main 1995, s. 197–237, zde s. 220.

8 KUBINA, Michael – WILKE, Manfred: Das „Mosaiksteinchen“ Polen 1980/81. Verantwortungsgemeinschaften in Deutschland. In: SCHROEDER, Klaus (ed.): *Geschichte und Transformation des SED-Staates. Beiträge und Analysen*. Akademie Verlag, Berlin 1994, s. 149–165, zde s. 152.

9 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Archiv ÚV KSČ, Předsednictvo ÚV KSČ 1976–1981, svazek (dále jen sv.) P 157/80, k informaci 2, s. 30; Záznam ze setkání vedoucích stranických a státních představitelů členských států Varšavské smlouvy, Moskva 5. 12. 1980.

10 Tamtéž, s. 14.

Tomáš Vilímek

skupiny MFS, která od počátku září 1980 působila na polském území.¹¹ *Ne, nemám k němu důvěru. Zklamal nás a nikdy nedodržel to, co slíbil*, odpověděl v srpnu 1981 na Krymu E. Honecker na Brežněvovu otázku, zda důvěřuje Stanisławu Kaniovi, prvnímu tajemníku PSDS, který v září 1980 nahradil Edwarda Gierka a sám byl posléze nahrazen v říjnu 1981 Wojciechem Jaruzelskim.¹²

V čem skutečně spočívalo nebezpečí polské krize pro východoněmecké stranické vedení a jaké problémy s ní byly spojeny? Při osobním setkání E. Honeckera a G. Husáka s L. Brežněvem v Moskvě 16. května 1981 upozornil první z nich na dva zásadní problémy, se kterými se musí SED vinou polských kolegů zaobírat. *Před námi máme německý imperialismus a teď bychom snad měli mít v zádech i kapitalistické Polsko*, varoval tehdy E. Honecker.¹³ Západoněmecká média informovala velmi podrobně o událostech v Polsku, a zejména požadavek na nezávislé odbory vyvolal značný zájem i mezi východoněmeckým obyvatelstvem. Mnozí východoněmečtí dělníci byli přitom přesvědčeni, že požadavky polských kolegů jsou oprávněné. Vedení NDR se však dostalo do komplikované situace, neboť eskalace polské krize, nemluvě dokonce o případné účasti východoněmecké armády na intervenci, před kterou ostatně otevřeně varoval i jinak zdrženlivý spolkový kancléř Helmut Schmidt, by především poškodila dosažené výsledky politiky uvolňování a zcela jistě by se negativně promítla i do vzájemných politických, a zejména hospodářských vztahů obou německých států. Zůstává hypotetickou otázkou, zda by pak Spolková republika Německo poskytla miliardový kredit NDR, který v roce 1983 zachránil NDR před platební neschopností.

Případná účast východoněmecké armády na intervenci do Polska by však citelně zkomplikovala i Honeckerovu diplomatickou ofenzivu, která začala v listopadu 1980 první oficiální návštěvou na Západě ve Vídni. Během první poloviny osmdesátých let následně navštívil stranický vůdce NDR přes třicet západoevropských států a v dubnu 1985 byl dokonce na audienci u papeže ve Vatikánu.¹⁴

Historik Mark Kramer upozornil na to, že polská krize 1980–1981 výrazně zpochybnila sovětské politické a vojenské výdobytky předchozích let.¹⁵ V tomto ohledu je zajímavé upozornit i na negativní dopad v oblasti rozvoje komunistického a dělnického hnutí v Evropě, který byl v očích E. Honeckera obzvláště nepříjemný, neboť bezprostředně poškozoval jeho systematicky budovaný obraz mírotvorného východního Německa. Po setkání dvaadvaceti komunistických a dělnických stran v Paříži k otázce odzbrojení v dubnu 1980, na které účastníky společně pozvali polští a francouzští

11 Počátkem října 1980 si například východoněmecký ministr státní bezpečnosti Erich Mielke stěžoval na polské kolegy, kteří nereagují na rady MFS a nedělají žádné opatření proti kontrarevolučnímu vývoji v Polsku. Srv. TANTZSCHER, Monika: „Was in Polen geschieht, ist für die DDR eine Lebensfrage!“ – Das MfS und die polnische Krise 1980/81. In: *Materialien der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland“*, Band V/3. Nomos – Suhrkamp, Baden-Baden – Frankfurt am Main 1995, s. 2601–2760, zde s. 2610.

12 KUBINA, Michael – WILKE, Manfred – GUTSCHE, Reinhardt (eds.): *Hart und Kompromisslos durchgreifen. Die SED contra Polen 1980/81*, s. 331.

13 Tamtéž, s. 274.

14 KOWALCZUK, Ilko-Sascha: *Endspiel. Die Revolution von 1989 in der DDR*. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2009, s. 86.

15 KRAMER, Mark: *Die Sowjetunion, der Warschauer Pakt und blockinterne Krisen während der Brežnev-Ära*, s. 291.

NDR a polská krize 1980–1981

(Parti communiste francais, PCF) komunisté, se navíc zdálo, že se přeci jen podařilo poněkud otupit ostré útoky proti sovětské invazi do Afghánistánu. Za hlavního viníka vzrůstajícího napětí byl přítomnými označen imperialismus a setkání bylo interpretováno jako *možný počátek další širší aktivity mezinárodního komunistického a dělnického hnutí*.¹⁶ Jak dokládá zpráva o situaci v západoevropském komunistickém a dělnickém hnutí po vyhlášení výjimečného stavu v Polsku v prosinci 1981, vypracovaná pro předsednictvo ÚV KSČ, došlo nejen v případech italských (Partito Comunista d'Italia, PCI) a španělských (Partido Comunista de España, PCE) komunistů ke *sklouznutí na pravicově oportunistickou platformu*¹⁷, ale rovněž francouzští komunisté odsoudili potlačení demokratických práv v Polsku a zaujali tak pouze *prevážně pozitivní stanovisko* k událostem z 13. prosince 1981.¹⁸

Druhým vážným problémem, se kterým se východoněmecké vedení muselo potýkat, byly výpadky v dodávkách černého uhlí z Polska. Z dochovaných materiálů vyplývá, že právě tento problém byl SED chápán jako mimořádně závažný, neboť měl bezprostřední dopad na východoněmecké hospodářství.¹⁹ Již v dopise z 30. září 1980 upozornil E. Honecker S. Kaniu na vážné problémy v plnění dohodnutých dodávek uhlí, které tehdy vykazovaly zpoždění 163 tisíc tun. První otázka, kterou Honecker směřoval v telefonickém rozhovoru na Kaniu o necelý měsíc později, se opět týkala dodávek černého uhlí. Podle dohody měla NDR dostávat 20 tisíc tun denně, dostávala však pouhých 2 tisíce tun. Východoněmecký vůdce si postěžoval, že kvůli výpadkům v dodávkách již muselo být odstaveno sedm plynáren a situace se stále horší. S. Kania vyjádřil své pochopení, upozornil však na skutečnost, že v Polsku je velmi dramatická situace v zásobování uhlím a do NDR zatím nemůže být dodáváno více než 2500 tun černého uhlí denně. Za reálné pak označil postupné zvýšení dodávek na 10 tisíc tun, aniž by však uvedl konkrétní termín.²⁰

Když v únoru 1981 navštívil S. Kania Východní Berlín, byl E. Honeckerem nejen opakovaně poučován o tom, jak by měla PSDS postupovat proti silící kontrarevoluci v Polsku²¹, ale předmětem rozhovoru se opět stala otázka dodávek uhlí. Přestože Polsko stěží pokryje vlastní potřebu, a navíc musí drasticky omezit export uhlí na Západ,

16 NA, f. Archiv ÚV KSČ, Předsednictvo ÚV KSČ 1976–1981, sv. P 138/80, bod 13, s. 9; Zpráva o výsledcích setkání komunistických a dělnických stran k otázkám míru a odzbrojení v Paříži 28.–29. 4. 1980, Praha 13. května 1980.

17 PCI označila ve svém prohlášení z 29. prosince 1981 vyhlášení výjimečného stavu v Polsku za *neslučitelné s demokratickými a socialistickými ideály* a tajemník strany Enrico Berlinguer vypracoval více než šedesátistránkovou zprávu, která podle KSČ představovala zatím jeho nejtvrďší kritiku reálného socialismu. Velmi negativní postoj zaujaly rovněž komunistické strany Velké Británie, Japonska a v neposlední řadě Belgie. Srv. NA, f. Archiv ÚV KSČ, Předsednictvo ÚV KSČ 1981–1986, sv. P 31/82, k informaci 1, s. 7 a s. 10–12; Postoj komunistických stran vyspělých kapitalistických zemí k poslednímu vývoji v Polsku.

18 Tamtéž, s. 3.

19 Východoněmecká strana také při jednání se Sověty opakovaně varovala před negativním dopadem stávkového hnutí v Polsku na zásobování sovětských vojáků na území NDR.

20 KUBINA, Michael – WILKE, Manfred – GUTSCHE, Reinhardt (eds.): *Hart und Kompromisslos durchgreifen. Die SED contra Polen 1980/81*, s. 73 a 91–93.

21 *Erich Honecker se před svým hostem vychloubal ostrým postupem vlastních sil proti kontrarevolucionářům* (v červnu 1953), konstatuje historik Stefan Wolle. Srv. WOLLE, Stefan: *Die heile Welt der Diktatur. Alltag und Herrschaft in der DDR 1971–1989*. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1999, s. 93.

Tomáš Vilímek

což se negativně projeví v nárůstu zadluženosti (v té době kolem 27 miliard dolarů), ujistil Kania svůj východoněmecký protějšek, že NDR je jedinou zemí, na kterou se restriktce v dodávkách nevztahují.²² Skutečnost však byla diametrálně odlišná a na situaci nic nezměnila ani masivní materiální pomoc a bezúročná půjčka ve výši 250 milionů valutových marek²³, kterou NDR Polsku poskytla.²⁴ Nejspíše právě zde najdeme vysvětlení, proč byl E. Honecker tak hluboce zklamán osobou S. Kanii, jak dává tušit výše zmíněná odpověď na dotaz L. Brežněva, co E. Honecker soudí o polském prvním tajemníkovi.

Na konci října 1981 bylo navíc východoněmecké vedení informováno, že rozsah hospodářské pomoci polským soudruhům natolik zatěžuje sovětskou ekonomiku, že musí dojít ke snížení dodávek ropy do NDR o deset procent. Poznámka tajemníka ÚV KSSS Viktoroviče Rusakova o tom, že soudruh Brežněv plakal, když toto krácení dodávek ropy pro východní Německo podepisoval, neměla očividně očekávaný účinek. E. Honecker připomněl velké oběti sovětských vojáků, kteří umožnili vznik socialistického Německa. To je však nyní v důsledku tohoto rozhodnutí existenčně ohroženo. Kromě dodávek ropy, které ve skutečnosti sloužily především jako výhodný zdroj valut, bylo v roce 1981 dodáno o 1,5 milionu tun černého uhlí méně, než bylo dohodnuto v rámcové smlouvě mezi NDR a PLR. *To se nás dotýká velmi bolestivě, neboť v NDR máme pouze hnědé uhlí a řadu technologických procesů lze provádět pouze s využitím černého uhlí*, shrnul situaci E. Honecker.²⁵

Východoněmecký režim se přitom rovněž potýkal s vážnými hospodářskými problémy a dodatečná materiální pomoc na záchranu socialistického Polska byla pro jeho hospodářství bolestnou ztrátou. Tím spíše, že stávky výrazně přispěly k neplnění objemu dohodnuté výměny zboží a surovin a způsobily citelnou ránu nepřilíš efektivně se rozvíjející hospodářské integraci socialistického společenství.

V této souvislosti stojí za zmínku případ stranického funkcionáře, který byl v srpnu 1981 na služební cestě v Praze. Poněkud neopatrně se tehdy vyjádřil i o událostech v Polsku a k vnitřní situaci v NDR, což vedlo k aktivizaci spolupráce bezpečnostních složek obou států. Podle jeho soudu sleduje SED dění u sousedů s velkými obavami, postupuje však jinak než v případě Československa v roce 1968. *Máme zkušenost, že ostré napadání Dubčeka vyvolalo u našich občanů opačné reakce, než jsme chtěli*, řekl tento člen SED, který současně upozornil, že za poslední tři roky prudce klesla efektivnost východoněmecké ekonomiky. *Růst cen a jistý pokles životní úrovně vysvětlujeme tím, že*

22 KUBINA, Michael – WILKE, Manfred – GUTSCHE, Reinhardt (eds.): *Hart und Kompromisslos durchgreifen. Die SED contra Polen 1980/81*, s. 238.

23 Valutová marka byla ekvivalentem marky západoněmecké. Na moskevském zasedání vedoucích představitelů Varšavské smlouvy v prosinci 1980 hovořil E. Honecker o 300 milionech potravinové pomoci a bezúročné půjčce ve výši dokonce 350 milionů valutových marek. Srv. NA, f. Archiv ÚV KSČ, Předsednictvo ÚV KSČ 1976–1981, sv. P 157/80, k informaci 2, s. 27; Záznam ze setkání vedoucích stranických a státních představitelů členských států Varšavské smlouvy, Moskva 5. 12. 1980.

24 Hlavní finanční zátěž však nesl Sovětský svaz. Na pomoci se podílelo i Československo a další státy RVHP.

25 KUBINA, Michael – WILKE, Manfred – GUTSCHE, Reinhardt (eds.): *Hart und Kompromisslos durchgreifen. Die SED contra Polen 1980/81*, s. 383.

NDR a polská krize 1980–1981

dáváme peníze na pomoc osvobozenkému hnutí v Africe a Asii. Další zhoršení životní úrovně v NDR by však mohlo vést k nepokojům, jaké byly v roce 1953 ve Východním Berlíně a snad i k horším událostem, domníval se tento vedoucí informačního polygrafického střediska v Lipsku. Přestože situace v NDR zdaleka nebyla tak závažná a SED se opakovaní všelidového povstání příliš obávat nemusela, vystihl velmi dobře dannou situaci jeho postřeh, podle kterého se sice vláda snaží zvýšit efektivnost ekonomiky, ale od těžkopádného a byrokraticky centrálně řízeného vedení nelze příliš očekávat.²⁶

Polská krize tak přišla v opravdu nejméně vhodnou dobu. Ukončení bezvívového styku mezi oběma zeměmi na konci října 1980²⁷ tak bylo nejen snahou zabránit pronikání protisocialistických písemností do NDR, ale především reakcí na eventualitu zavedení potravinových lístků v Polsku od ledna 1981. Ukazuje se, že E. Honecker sice patřil bezesporu spolu s G. Husákem a T. Živkovem k rozhodným obráncům socialistického společenství²⁸, nicméně i on chápal vojenskou intervenci až jako poslední možné řešení, po kterém by navíc nastalo období náročné normalizace poměrů, které by vzájemným hospodářským vztahům mezi NDR a PLR příliš neprospělo.

Vyhlášení výjimečného stavu v Polsku bylo východoněmeckým vedením přijato s jednoznačným pocitem ulehčení a E. Honecker o tom informoval v dálnopisu z 13. prosince 1981 již ve čtyři hodiny ráno. Krajským tajemníkům strany v něm oznámil, že polské stranické a státní orgány realizovaly řadu rozsáhlých opatření s cílem potlačit kontrarevoluční síly.²⁹ Politické vedení NDR však nepodléhalo klamně iluzi, že by tímto opatřením byla kritická situace zcela vyřešena a bezpečnostní orgány i v dalším období pozorně sledovaly situaci v Polsku, jehož území se podle historičky Moniky Tantzschler stalo na přelomu osmdesátých let pro MfS v podstatě operační oblastí, podobně jako Spolková republika Německo.³⁰ Nutno dodat, že polský bacil se již do pádu komunismu v Evropě vyléčit nepodařilo.

Problematika potlačení odborového hnutí Solidarity a zamezení jejího vlivu se staly přirozeně i předmětem vzájemných porad mezi východoněmeckými a československými bezpečnostními orgány. Necelý měsíc před vyhlášením výjimečného stavu v Polsku se kupříkladu konala porada v Praze. Východoněmecká strana na ní vyzvedla jednak nutnost nasazení tajných spolupracovníků do protisocialistických organizací – zejména pak do Solidarity – jednak potřebu systematického odhalování vnitřních strategických a taktických plánů nepřítel. Kromě podpory a posílení marxisticko-leninských

26 Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (dále jen BStU), MfS, Abt. X 1691, list 198; Člen SED Wadewitz, Praha 3. 11. 1981.

27 Bezvívový styk byl zakotven v bilaterální smlouvě mezi NDR a PLR od 1. ledna 1972. Přestože od léta 1982 bylo zrušeno opatření z října 1980, byly individuální cesty do PLR velmi striktně regulovány. Srv. MÜLLER, Claudia Andrea: Teure Touristen. Preise und Kosten der Urlaubsreisen von DDR-Bürgern in die Ostblock-Staaten. *Horch und Guck*, 2009, roč. XVIII, sešit 64, s. 26–29, zde s. 27.

28 DURMAN, Karel: *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938–1991. Díl II., Konce dobrodružství 1964–1991*. Karolinum, Praha 2009, s. 263.

29 KUBINA, Michael – WILKE, Manfred – GUTSCHE, Reinhardt (eds.): *Hart und Kompromisslos durchgreifen. Die SED contra Polen 1980/81*, s. 391.

30 TANTZSCHER, Monika: „Was in Polen geschieht, ist für die DDR eine Lebensfrage! – Das MfS und die polnische Krise 1980–81“, s. 2647.

Tomáš Vilímeck

sil ve straně, státě a ve společnosti bylo podle MfS nutné zjistit, jak se protivník v Polsku připravuje na otevřenou konfrontaci a zda lze očekávat *ozbrojený odpor, diverzní a teroristické akce*.³¹

Strana [PSDS] není stále zformována. [...] Revizionistické síly mají nadále značný vliv v politbyru [...] a doposud se stále nepodařilo využít všechny možnosti výjimečného stavu k mobilizaci strany. Očividně se musíme připravit na to, že to bude dlouhý a náročný proces, jehož možné konsekvence nelze z dnešního pohledu uspokojivě zhodnotit, konstatuje autor podkladů pro jednání s československou stranou z ledna 1982. Podle pisatelova názoru nebyla kontrarevoluce v Polsku poražena a má stále vliv zejména mezi inteligencí a mezi mládeží. Značné problémy pokračují v zásobování a zdá se, že *antisocialistické kruhy spekulují nad tím, že ostatní socialistické země nebudou nadále schopny pomáhat Polsku v řešení zásobovacích potíží, aniž by se to negativně neprojevovalo u nich samotných*.³² Rovněž v rámci porady náčelníků X. správy FMV a XX. hlavního oddělení MfS (HA XX), v jejichž kompetenci byl boj proti tzv. vnitřnímu nepříteli, byla zmíněna nutnost sledování dalšího vývoje situace v Polsku. *Pokládáme za svoji internacionální povinnost udělat vše pro to, abychom bojovali proti všem projevům podpory a sympatií kontrarevolučním silám v Polské lidové republice,* shrnul postoj pracovník HA XX.³³

Přestože člen předsednictva ústředního výboru SED Joachim Herrmann v rozhovoru se sovětskými partnery označil situaci v Polsku za *horší než v roce 1968 v ČSSR, za horší než za Dubčeka*³⁴, u východoněmecké společnosti polské události nevyvolaly zdaleka takové naděje a následně rozčarování, jako potlačení reformního pokusu v Československu. *Domnívám se, že se Solidaritou se nepojila v NDR nikdy taková naděje jako s Pražským jarem,* uvedl Ludwig Mehlhorn, který patřil ke klíčovým postavám východoberlínské opoziční scény.³⁵ Podle jeho soudu lze vysledovat tři základní fáze reflexe polských událostí ze strany východoněmecké společnosti.

V rámci první fáze převládal respekt a jistá *fascinace*³⁶ děním v Polsku, kdy zejména dělníci soudili, že jejich polští kolegové stávkují oprávněně, neboť došlo k prudkému zvýšení cen, aniž by to bylo přiměřeným způsobem kompenzováno. Mnozí také doufali, že by v konečném důsledku mohlo dojít k prosazení více svobody v jednotlivých státech východního bloku. Charakteristické bylo pro tuto fázi rovněž to, že východoněmecké vedení spíše mlčelo o dění v Polsku a případný zájemce se o něm musel informovat ze západních médií.

31 BStU, MfS, ZAIG 5424, list 11; Hinweise zur Zusammenarbeit zwischen dem MfS und dem Federalen Ministerium des Innern der CSSR, Beratung in Program 15./16. 10. 1981.

32 BStU, MfS, ZAIG 5427, listy 10-11; Hinweise für das Eröffnungsgespräch mehrtägiger Beratungen mit einer Delegation des FMdI der CSSR unter Leitung des 1. Stellvertreters des Ministers, Generalmajor Dr. Jan Kovac 18. 1. 1982.

33 BStU, MfS, AKG 5898, list 27; Vortrag zur Beratung des Leiters der HA XX mit dem Leiter der X. Verwaltung des Korps für Nationale Sicherheit des FMdI der CSSR, HA XX, Berlin 12. 1. 1982.

34 KUBINA, Michael - WILKE, Manfred - GUTSCHE, Reinhardt (eds.): *Hart und Kompromisslos durchgreifen. Die SED contra Polen 1980/81*, s. 21.

35 *Protokoll der 47. Sitzung, Podium: „Solidarnosc 1980/1981 und die Folgen in Polen, in den sozialistischen Nachbarländern, insbesondere in der DDR, sowie im Ost-West-Verhältnis“*, s. 197-237, zde s. 209.

36 NEUBERT, Ehrhart: *Geschichte der Opposition in der DDR 1949-1989*. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1997, s. 385.

NDR a polská krize 1980–1981

Díky vyšší životní úrovni se nemusel východoněmecký režim obávat vlny stávek, nicméně původně převážně sociální požadavky polských stávkujících záhy získaly i politický rozměr a například legalizace na straně nezávislých odborů byla bezpečnostními orgány NDR chápána jako velmi vážné nebezpečí. V referátu pro československé kolegy z ledna 1982 byl vliv Solidarity na území NDR označen jako relativně malý. Objevily se však letáky a nápisy na zdech, jejichž pisatelé byli většinou mladiství a nepřátelé socialismu z různých vrstev obyvatelstva, *kteří byli jednostranně ovlivnění západními masmédií a nebyli tak schopni realisticky posoudit situaci v Polsku*.³⁷ MfS v období od srpna do října 1980 zatкло přes čtyřicet východoněmeckých občanů, kteří projevlili svoji solidaritu se Solidaritou.³⁸ K masové vlně podpory však nedošlo a polské události tak ovlivnily zejména východoněmecký disent.

Po poměrně krátké první fázi následovalo období, během kterého převažují ve východoněmecké společnosti spíše obavy z možného vyhrocení situace, která by mohla mít negativní dopad i na vývoj německo-německých vztahů. Svou daň si vybrala i státní propaganda z podzimu 1980, a zejména z jara 1981, které se podle historika Thomase Kleina poměrně úspěšně podařilo probudit staré protipolské resentimenty.³⁹ Podle kritika východoněmeckého režimu Petera Eisenfelda, jehož bratr Bernd byl v únoru 1969 odsouzen na třicet měsíců vězení za šíření letáků odsuzujících srpnovou invazi do Československa, se stráničtí ideologové v NDR *vypořádávali s polským bacilem skrytým způsobem, a to tím, že proti sobě stavěli situaci v Polsku a údajný hospodářský zázrak v NDR*.⁴⁰

Ke klasickému koloritu východoněmeckého zpravodajství tak patřily poznámky typu, že Poláci prý nechtějí pracovat a přitom si chtějí dobře žít nebo že v Polsku vládne chaos, který je zneužíván protisocialistickými živly. Hospodářské škody prý dosáhly obrovských rozměrů a jejich náprava zatíží i ostatní socialistické země, což je nezodpovědné a sobecké. L. Mehlhorn v této souvislosti uvedl osobní zážitek z neuvěřitelného projevu profesora marxismu-leninismu, který během jedné z přednášek v prosinci 1980 prohlásil, že výpadky v produkci kvůli stávkám již v Polsku způsobily takové hospodářské škody jako celá druhá světová válka.⁴¹

Po vyhlášení výjimečného stavu v prosinci 1981 nastupuje poslední třetí fáze, během níž převládá jistý pocit uklidnění z toho, že nedošlo k vojenské intervenci. Obě společnosti se od sebe velmi vzdálily a došlo i k zprerhání mnohých vazeb, které byly

37 BStU, MfS, AKG 5898, list 3; Vortrag zur Beratung des Leiters der HA XX mit dem Leiter der X. Verwaltung des Korps für Nationale Sicherheit des FMdI der CSSR, HA XX, Berlin 12. 1. 1982.

38 WENZKE, Rüdiger – DIEDRICH, Torsten – EHLERT, Hans G. (eds.): *Staatsfeinde in Uniform? Widerständiges Verhalten und politische Verfolgung in der NVA*. Ch. Links, Berlin 2005, s. 311.

39 KLEIN, Thomas: „Frieden und Gerechtigkeit!“. *Die Politisierung der Unabhängigen Friedensbewegung in Ost-Berlin während der 80er Jahre*. Böhlau, Köln 2007, s. 112.

40 Na podzim 1981 byl P. Eisenfeld zvolen k velké nelibosti podnikového vedení vedoucím odborovým důvěrníkem. Věděl se přitom o něm, že sympatizuje s hnutím Solidarity a kritizuje opatření proti ní. Srv.: EISENFELD, Peter: „rauschmeissen...“. *Zwanzig Jahre politische Gegnerschaft in der DDR*. Edition Temmen, Bremen 2002, s. 143.

41 *Protokoll der 47. Sitzung, Podium: „Solidarnosc 1980/1981 und die Folgen in Polen, in den sozialistischen Nachbarländern, insbesondere in der DDR, sowie im Ost-West-Verhältnis“*, s. 209.

Tomáš Vilímek

složitě navázány v sedmdesátých letech. Podle Wolfganga Templina, který byl v materiálech MfS označován jako opoziční *expert na Polsko*⁴², převládá po 13. prosinci mezi lidmi názor: *Poláci si za to můžou sami. Ustávkovali se k smrti, permanentně provokovali a i nás přivedli do nebezpečí*.⁴³

Přestože lze říci, že *polský bacil* východoněmecké obyvatelstvo příliš neinfikoval, bylo východoněmecké vedení konfrontováno nejen s řadou solidárních projevů s polským národem, ale muselo se znovu ujistit o postoji východoněmecké evangelické církve⁴⁴ a řešit problém s polskými dělníky, kteří pracovali v NDR a mnozí z nich otevřeně hovořili o nezávislých odborech v Polsku. Nejspíše i z tohoto důvodu byl odmítnut návrh polské strany ze září 1981 na zvýšení počtu polských dělníků v NDR z 20 tisíc na 40 tisíc. SED připustila jejich nárůst maximálně o dva tisíce a připojila současně varování, že nebude trpěno šíření kontrarevolučních cílů Solidarity.⁴⁵

Podobně jako při protestech proti potlačení československého reformního pokusu v srpnu 1968, byť zdaleka ne v takové míře, se v letech 1980–1982 mnozí východoněmečtí občané dostali do otevřené konfrontace s režimem. Ve většině případů se jednalo o mladé lidi, kteří se již delší čas podíleli na činnosti nezávislého mírového hnutí v NDR. Nápis na zdech či ve vlacích, které souvisely s událostmi v Polsku, se objevovaly i v dalším období a Stasi se jen ojedinele podařilo zjistit příslušného pachatele. 19. ledna 1982 zaznamenalo MfS výskyt více než čtyř set na stroji psaných letáků ve východoberlínských čtvrtích Prenzlauer Berg, Friedrichshein a Mitte. *Stávky nejsou příčinou mizérie, nýbrž důsledkem mnohaleté hospodářské politiky [...]. Solidaritou chtěli dělníci převzít osud zpět do svých rukou. Tanky byly odpovědí! Solidarita se Solidaritou je solidarita s námi!*, napsal autor, který současně požadoval reformu východoněmeckého odborového hnutí (Freier Deutscher Gewerkschaftsbund, FDGB), podíl dělníků na správě podniků a vznik podnikových rad, vzešlých ze svobodných voleb.⁴⁶

O to nekompromisněji postupovaly východoněmecké bezpečnostní orgány proti těm, které se podařilo odhalit, nebo těm, u nichž byl zjištěn přímý kontakt s opozičním hnutím v Polsku. V létě 1981 uvízli v síti MfS dva členové evangelického stu-

42 Archiv Robert Havemann Gesellschaft-Berlin (dále jen RHG-Berlin), OV „Verräter“, reg. číslo MfS XV/5575/81, Wolfgang Templin, list 3; *Sachstandsbericht*, Berlin 25. 3. 1981.

43 TEMPLIN, Wolfgang: „Kommt, sie schlagen nicht mehr“. Viz *taz.de* z 30. 8. 2005, <http://www.taz.de/1/archiv/archiv/?dig=2005/08/30/a0151> (citováno k 16. 3. 2012).

44 Církevní vedení zaujalo nekonfrontační postoj a tehdejší sekretář Svazu evangelických církví Manfred Stople (1970–1989 IM „Sekretář“), který se shodou okolností narodil ve Štětíně, uklidnil vedení vyjádřením, že si *přeci nebudeme oblékat polské sako*. Současně ale upozornil na skutečnost, že církev se cítí být povinována organizovat potravinovou pomoc pro Poláky. Srv. NEUBERT, Ehrhart: *Geschichte der Opposition in der DDR 1949–1989*, s. 385–386.

45 KUBINA, Michael – WILKE, Manfred – GUTSCHE, Reinhardt (eds.): *Hart und Kompromisslos durchgreifen. Die SED contra Polen 1980/81*, s. 384. V jedné souhrnné informaci MfS ze září 1982, která byla určena pro stranické vedení, je uveden počet zatčených občanů cizích států orgány MfS. Zatčení občané PLR měli svoji samostatnou kategorii. V roce 1980 jich MfS zatkla 47 a o rok později 60. Ostatních občanů socialistického tábora přitom ve stejném období zatkla 36, resp. 31. Srv. RHG-Berlin, Informationen MfS an das ZK SED, karton 1977–1986, list 1; Übersicht zu Festnahmen/Ermittlungsverfahren des MfS im Jahre 1980, 1981 und im 1. Halbjahr 1982, Berlin, září 1982.

46 KLEIN, Thomas: „Frieden und Gerechtigkeit!“. *Die Politisierung der Unabhängigen Friedensbewegung in Ost-Berlin während der 80er Jahre*, s. 111–112.

NDR a polská krize 1980–1981

dentského sdružení ve Východním Berlíně – Eckart Hübener a Klaus Tessmann –, kteří se pokusili dovézt z Polska materiály Solidarity. Na hranicích však byli odhaleni a v lednu 1982 odsouzeni k 15 měsícům vězení.⁴⁷

Kritika mocenského vedení se však v souvislosti s polskou krizí nevyhnula ani ozbrojeným složkám, jak dokládá případ podplukovníka Národní lidové armády (Nationale Volksarmee, NVA) Klause Wieganda, který učil vojenské dějiny na vysoké škole v Berlin-Grünau. V armádě byl od roku 1956 a osudným se mu stalo jedno květnové ráno roku 1981, kdy v okruhu svých kolegů při snídani vyjádřil pochyby o přípravách vojenské akce proti Polsku, a navíc označil vznik hnutí Solidarity za *projev demokracie*. Jeho postoj byl stranickou skupinou označen jako *kapitulantský* a on byl v červenci téhož roku degradován na vojína a propuštěn z armády.⁴⁸

Podpora cílů polské Solidarity byla zřetelná i mezi některými stavebními vojáky (Bausoldaten), touto východoněmeckou zvláštností, kterou se režim od roku 1964 snažil otupit kritiku odpíračů vojenské služby.⁴⁹ Po celé období 1980–1981 se v tomto prostředí diskutovalo o situaci v Polsku a podle vzpomínek Bernda Eisenfelda se mnozí netajili svými sympatiemi k Solidaritě.⁵⁰ Objevily se ale i případy, kdy se vojáci základní vojenské služby či rezervisté odmítli zapojit do příprav na eventualitu intervence do Polska. Biochemik Hans Jürgen Misselwitz odmítl koncem roku 1980 službu v armádě jako rezervista a v únoru 1981 byl propuštěn z východoněmecké akademie věd. V následujícím období studoval teologii a se svojí ženou se aktivně zapojil do činnosti mírového kruhu ve východoberlínské čtvrti Pankow.⁵¹

Zdaleka největší význam měly události v Polsku pro řadu představitelů východoněmecké opozice, kteří sledovali dění i v ostatních zemích východního bloku. Pozornost vyvolal zejména vznik polského Výboru na obranu dělníků (Komitet Obrony Robotników, KOR) či Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). Podle L. Mehlhorna byly tyto nové formy opozice pro východoněmecké opozičníky velmi podnětné, neboť se na nich ukázal význam iniciativy zdola, bez které neměly jakékoli reformní snahy šanci na úspěch. On sám měl pravidelný kontakt s Polskem nejpozději od roku 1976, odkdy dovážel do NDR materiály z Varšavy, Vratislavi a Krakova. Setkával se přitom zejména s méně známými polskými aktivisty a studenty, kteří v Polsku rozšiřovali samizdatové texty.⁵²

47 Tamtéž, s. 113.

48 WENZKE, Rüdiger: *Staatsfeinde in Uniform? Widerständiges Verhalten und politische Verfolgung in der NVA*, s. 319.

49 Česky vyšla k tomuto tématu studie Thomase Widery. Srv. WIDERA, Thomas: *Stavební vojáci v NDR a jejich motivy pro odmítání vojenské služby se zbraní*. In: BLAŽEK, Petr (ed.): *A nepozdvihne meč...: odpírání vojenské služby v Československu 1948–1989*. Academia, Praha 2007, s. 171–183. Dále pak VILÍMEK, Tomáš: *Solidarita napříč hranicemi. Opozice v ČSSR a NDR po roce 1968*. Vyšehrad – ÚSD AV ČR, Praha 2010, s. 27–30.

50 EISENFELD, Bernd: *Bausoldaten in der DDR – ein Überblick. Horch und Guck*, 2004, roč. XIII., sešit 46, s. 1–14, zde s. 4.

51 Protokoll der 68. Sitzung. In: *Materialien der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland, Band VIII/1*. Nomos – Suhrkamp, Baden-Baden – Frankfurt am Main 1995, S. 249.

52 Rozhovor autora s Ludvigem Mehlhornem z 26. 4. 2006, Berlín.

Tomáš Vilímek

V Polsku jsme byli často, 1974 a 1975 v Czestochowé a v létě 1980 ve Varšavě a Gdaňsku. Po vypuknutí stávků v loděnicích jsme se seznámili s lidmi ze Solidarity a pašovali jsme materiály do NDR, uvedl v rozhovoru jenský rodák, který spolu s Matthiasem Domaschkem vytvořil čtenářský kroužek zakázané literatury v rámci evangelické Obce mládeže (Junge Gemeinde) v Jeně.⁵³ V červenci 1981 proběhla v bytě jednoho z členů Junge Gemeinde přednáška na téma polské Solidarity a hned dva dny po vyhlášení výjimečného stavu v Polsku debatovaly téměř čtyři desítky jeho členů o možných akcích na podporu Solidarity. V tomto období však již MfS mělo od svého agenta informaci o tom, jak značné pozornosti se v Jeně dostává tzv. kontrarevolučním silám v Polsku.⁵⁴

Durynské město Jena bylo přitom specifické ojedinelým propojením kriticky orientovaných křesťanů, alternativní mladá scény a opozičních kruhů právě v rámci Junge Gemeinde, kde od počátku sedmdesátých let budoval Thomas Auerbach ojedinelou formu práce s mládeží, tzv. Otevřenou práci (Offene Arbeit). Od roku 1972 zde působil i Matthias Domaschk, který za svoji snahu navázat kontakt se skupinami bojujícími za lidská práva v ČSSR a Polsku zaplatil životem. Jeho osud je typickým příběhem člověka, který se odmítl nechat formovat v socialistickou osobnost, jak výstižně poznamenal aktivista Gerold Hildebrand.⁵⁵ Kromě setkání s Petrem Uhlem a Annou Šabatovou v létě 1977 se pokoušel navázat kontakt i s polským KOR. Mračna se však již začala stahovat, když byli nejprve v září 1977 odsunuti mnozí jeho jenští přátelé do SRN a státní bezpečnost se začala intenzivně zajímat o to, kdo v Jeně rozmnožuje materiály Charty 77 a jiné protistátní tiskoviny. Před bezprostředním zásahem MfS jej však tehdy zachránila vojenská služba. Po návratu v květnu 1979 jej zaujala idea alternativního způsobu života, nabývající formy bytového společenství stejně smýšlejících. V létě 1980 se spolu s P. Röschem vydal do polského Gdaňsku, aby se zde seznámil s hnutím Solidarita. To vyvolalo zájem bezpečnostních orgánů, které začaly Domaschka podezírat, že usiluje o vybudování mezinárodního opozičního hnutí. Dne 10. dubna 1982 byl při cestě do Východního Berlína vysazen z rychlíku a převezen do vyšetřovací vazby MfS v Geře, ze které však již živý nevyšel. Dodnes není zcela jasné, co se vlastně stalo. M. Domaschk byl 12. dubna nalezen oběšen.⁵⁶

Rovněž Roland Jahn se narodil v Jeně a velmi záhy se zapojil do řady protirežimních aktivit. Snažil se využívat rozmanitých oficiálních akcí, během kterých vystupoval s vlastními transparenty. Velmi jej iritovaly zejména oslavy Prvního máje, *neboť se konaly jak za Hitlera, tak Stalina, Ulbrichta či Honeckera*. Prvního května 1982 se například oblékl tak, že z jedné strany vypadal jako Hitler a z druhé jako Stalin a celý den nerušeně chodil po Jeně. *Od počátku jsem byl sympatizantem hnutí Solidarita, tím spíše, že*

53 „Dzierzynski hätte euch geich im Hoff erschossen“. Interview mit Peter Rösch. *Horch und Guck*, 2003, roč. XII., zvláštní číslo 1, s. 53–55, zde s. 53.

54 LENSKI, Katharina – KULISCH, Uwe – ZÖLLER, Harry: *Die Junge Gemeinde Stadtmitte in ihren regionalen und überregionalen sowie politischen Zusammenhänge von 1969–1989*. Matthias-Domaschk-Archiv Jena, Jena 1995, s. 14–16.

55 HILDEBRAND, Gerold: Matthias Domaschk. Eine turbulente und unvollendete Jugend in Jena. *Horch und Guck*, 2003, roč. XII., zvláštní číslo 1, s. 1–25, zde s. 1.

56 K osudu M. Domaschka také KLIER, Freya: *Matthias Domaschk und der Jenaer Widerstand. Ein Buch*. Bürgerbüro Berlin, Berlin 2007.

NDR a polská krize 1980–1981

jsem byl dělník, uvedl R. Jahn⁵⁷, který byl 31. srpna 1982 spatřen na kole s polskou vlajkou a nápisem *Solidarność, z polskim narodem*. Následující den byl zatčen a po čtyřech měsících vazby odsouzen na dvaadvacet měsíců za *znevážení státního symbolu*.⁵⁸ Následovala rozsáhlá solidarizační akce, během které byla mimo jiné použita fotomontáž s nápisem: *Kde se děje bezpráví, je odpor povinností*.⁵⁹ V únoru 1983 byl Jahn nakonec propuštěn a to i z toho důvodu, že pod značným psychickým tlakem podepsal žádost o opuštění republiky, kterou však bezprostředně po propuštění vzal zpět. V rámci akce „Protiúder“ („Gegenschlag“) byl nakonec 8. června 1983 násilně odsunut do SRN. Pracovníci MfS jej přitom doslova vhodili do posledního vagonu vlaku jedoucího do Bavorska a on se tak dle svých slov *dostal na Západ jen v kalhotách a košili*.⁶⁰

Rovněž již zmíněný Wolfgang Templin se narodil v Jeně, kde jako dítě zažil všelidové povstání v červnu 1953. Od konce šedesátých let se však již zdržoval ve Východním Berlíně. V létě 1976 odjel do Varšavy na roční studijní pobyt, během něhož byl konfrontován s činností KOR. *Získal jsem tak tušení o tom, jak může a současně i musí vypadat demokratická opozice v diktátorském režimu*, napsal W. Templin, jehož MfS rozpracovalo pod označením „Zrádce“ („Verräter“).⁶¹ Právě v Polsku prý pochopil, že *jediná cesta je cesta svobody*.⁶² Po svém návratu se zapojil do činnosti řady mírových iniciativ pod ochrannou střešou evangelické církve a zároveň, díky členství v SED, ze které byl vyloučen až v roce 1983, zastával funkci vědeckého pracovníka na východoberlínském filozofickém institutu. V následujícím období pracoval jako pomocná uklízející síla, pracovník v lese či jako topič. Polské události 1980–81 jej přirozeně zajímaly a bezpečnostní orgány zaznamenaly jeho soukromou cestu do Polska na jaře 1980, během níž se měl setkat s pracovníkem sociologického ústavu ve Varšavě, který měl patřit k polskému podzemnímu hnutí. V březnu téhož roku si podal W. Templin žádost o nový studijní pobyt v Polsku, na zásah MfS však byla zamítnuta. V říjnu 1980 se Templin opět objevil v Polsku a v Gdaňsku si opatřil materiály Solidarity včetně stanov této organizace. V březnu 1981 jej MfS zmiňuje i v souvislosti se skupinou osob majících zájem o dění v Polsku. Při jedné ze schůzek této skupiny měl Templin pozitivně hodnotit hnutí Solidarity a současně si postesknout, že *obyvatelstvo NDR vůbec nepochopilo, jak důležité jsou polské události*.⁶³ Přestože se v následujícím období orientovalo především na aktivity Charty 77 a patřil také k jednomu z prvních tří mluvčích Iniciativy za mír a lidská práva (Initiative Frieden und Menschenrechte, IFM) z roku 1986, jež se přímo inspirovala činností Charty 77, udržoval po celá osmdesátá léta kontakty do

57 Rozhovor s Rolandem Jahnem z 11. 6. 2008, vedl Alexander von Plato.

58 KOWALCZUK, Ilko-Sascha – SELLO, Tom (eds.): *Für ein freies Land mit freien Menschen. Opposition und Widerstand in Biographien und Fotos*. Robert-Havemann Gesellschaft, Berlin 2006, s. 322.

59 LENSKI, Katharina – KULISCH, Uwe – ZÖLLER, Harry: *Die Junge Gemeinde Stadtmitte in ihren regionalen und überregionalen sowie politischen Zusammenhänge von 1969–1989*, s. 26.

60 Rozhovor s Rolandem Jahnem z 11. 6. 2008, vedl Alexander von Plato.

61 JESSE, Eckhard (ed.): *Eine Revolution und ihre Folgen. 14 Bürgerrechtler ziehen Bilanz*. Ch. Links, Berlin 2000, s. 113.

62 Rozhovor autora s Wolfgangem Templinem z 27. 4. 2006, Berlín.

63 *RHG-Berlin*, OV „Verräter“, reg. číslo MfS XV/5575/81, Wolfgang Templin, list 2–3; Sachstandsbericht, Berlin 25. 3. 1981.

Tomáš Vilímek

Polska a v listopadu 1986 například ve východoberlínské Knihovně životního prostředí (Umwelt-Bibliothek) přednášel o Solidaritě a vývoji polské opozice.

Hnutí Solidarita vyvolalo mezi východoněmeckou opoziční scénou značnou pozornost, společenské poměry v Polsku však byly většinou vnímány jako zcela odlišné od těch východoněmeckých. Evangelický farář a člen řady opozičních skupin Markus Meckel vzpomíná, jak si s přáteli vystříhovali z rozličných novin a časopisů veškeré zmínky o dění v Polsku a vytvářeli tak jistý archiv, který pak převzal Wolfgang Templin. *Hnutí Solidarita bylo pro nás velmi povzbuzujícím signálem. Fenomenální bylo zejména to, kolik lidí se do toho v Polsku zapojilo, nedovedl jsem si představit, že by něco podobného mohlo být i v NDR*, vzpomíná M. Meckel, který uměl dobře polsky.⁶⁴

Rainer Eppelmann sledoval dění v Polsku od šedesátých let a po potlačení Pražského jara si uvědomil, že základní slabostí jednotlivých pokusů o změnu společenských poměrů v zemích východního bloku je jejich izolovanost. Jako by se tak jednalo vždy o jistou „zkoušku“, zda daná cesta je schůdná, či nikoli. Až do osmdesátých let se dle jeho soudu nedá hovořit o vzájemném propojení opozičních aktivit. Pak ale nastupuje období společných prohlášení a dopisů, což klíčovým způsobem přispělo ke společnému jednání a k vytvoření tlaku na vládnoucí.⁶⁵

Jeden z autorů prohlášení Nového fóra (Neues Forum) ze září 1989 Jens Reich uvedl, že jej kromě Československa a Sovětského svazu ovlivnilo také dění v Polsku. Znal mnoho lidí, kteří byli v Československu během čistek vyloučeni z KSČ, z nichž mnozí byli aktivní i v rámci Charty 77. V letech 1974–1975 a 1979–1980 byl služebně v Sovětském svazu, kde se seznámil i s lidmi z okruhu akademika Sacharova. Zejména při druhém pobytu si uvědomil, k jak hlubokému morálnímu úpadku v této zemi došlo a jak velké jsou tam společenské rozdíly. *Slyšel jsem o brutalitě a drogách, o tom, jak se matky snaží ochránit své syny před šikanou na vojně a vojnu samou. Můj pocit z toho byl, že zde se hroutí svět. Strašné bylo zejména zjištění, že země, kde je tolik nadaných lidí, se nachází v takové krizi*, shrnul J. Reich. Klíčový pro rozvoj jeho opozičního postoje byl však kontakt s Poláky. Koncem osmdesátých let u něho přespávali lidé ze Solidarity, kteří mu říkali, že je načase otevřeně zaujmout kritický postoj a přestat se zakonspirovanou prací. *Poláci mi řekli, že se o Stasi vůbec nemám starat, žádná konspirace nemá cenu a krom toho, když jsem o něčem přesvědčený, že je to správné, tak to mám také říkat*, uvedl J. Reich.⁶⁶

Podle E. Neuberta sice východoněmečtí intelektuálové a umělci k dění v Polsku 1980–1981 spíše mlčeli⁶⁷, neznamená to však, že by o něj nejevili zájem. Ostatně mnozí si pamatovali na značný zájem o Polsko v roce 1956, kdy v tomto prostředí byla rozšířena naděje v *socialistické jaro*.⁶⁸ Řada intelektuálů se tehdy v NDR snažila vytvářet demokratičtější struktury a velmi důležitá byla zejména kritika doktríny socialistického realismu. Ke slovu se však přihlásil i smrtelně nemocný Robert Havemann, kte-

64 Rozhovor s Markusem Meckelem z 13. 3. 2009, vedl Alexander von Plato.

65 Rozhovor s Rainerem Eppelmannem z 27. 9. 2007, vedl Alexander von Plato.

66 Rozhovor s Jensem Reichem ze 7. 2. 2009, vedl Alexander von Plato.

67 NEUBERT, Ehrhart: *Geschichte der Opposition in der DDR 1949–1989*, s. 387.

68 Tohoto termínu použil spisovatel Günter Kunert. Srv. BRANDT, Marion: *Wir glaubten ernstlich an einen sozialistischen Frühling. Intellektuelle in der DDR und Polen im Jahre 1956. Horch und Guck, Zeitschrift zur kritischen Aufarbeitung der SED-Diktatur*, 2006, roč. XV, sešit 53, s. 13–17, zde s. 15.

rý v článku *Polská tragédie* z 25. prosince 1981 odsoudil vyhlášení výjimečného stavu. Podle jeho soudu ztratila PSDS tímto činem definitivně jakékoli právo nazývat se stranou dělnickou, a dokonce i stranou polskou.⁶⁹ Také spisovatel Stefan Heym kritizoval prosincové události v Polsku a v lednu 1982 upozornil na skutečnost, že když se mluví o tom, že polský dělník nepracuje, tak se současně musí položit otázka proč a pro koho vlastně nechce pracovat.⁷⁰

69 HAVEMANN, Katja – WIDMANN, Joachim: *Robert Havemann oder wie die DDR sich erledigte*. Ullstein, München 2003, s. 325.

70 NEUBERT, Ehrhart: *Geschichte der Opposition in der DDR 1949–1989*, s. 387.